

A szerb nacionalizmus összetett természete: A szélsőséges nacionalista mozgalmak és azok lehetséges hatásai a mai szerb társadalomra

Varga-Kocsicska Aleksandra¹

Abstract

Over the past two decades, extreme nationalism has had a significant impact on Serbian politics, particularly in Vojvodina. Between 2000 and 2021, numerous political organizations were established in order to enhance nationalism and ethnic identity. The purpose of this paper is to explore the relevance of extreme nationalism in Serbia since the early 2000s. In addition, there are a number of factors that have contributed to the growth and dissemination of nationalist movements on a political, social, and economic level. The current academic analysis is relevant and helpful for policy makers and the general public in settling the argument about the difficulties and dangers of Serbian nationalism. Considering the importance of the subject, this is a necessary step. This analysis will look at the cultural and historical roots of extreme nationalism. Furthermore, a brief assessment of the operations of two hardline nationalist parties, Dveri and Dosta je bilo, as well as a nationalist group, the Obraz movement. Using a literature review and media analysis, the study investigates the underlying origins, effects, and mechanisms of extreme nationalism in Serbia as well as the factors that ensure its survival.

Key words: Serbia, extreme-right, nationalism, nationalist movements, regional stability

1. Bevezetés

A szerb nacionalizmus a 19. századra vezethető vissza – Szerbia ekkor nyerte el függetlenségét az Oszmán Birodalomtól –, mivel az a vágy vezérelte őket, hogy a szerb nép számára nemzetállamot hozzanak létre, és egyesítsék a régióban élő összes szerbet. Ez területi terjeszkedéshez és konfliktusokhoz vezetett a szomszédos területekkel, például az Oszmán Birodalommal, Ausztria-Magyarországgal és Bulgáriával. Társadalomtudományi szempontból értékelve, a szerb nacionalizmus hatással volt az etnikai határok térségbeli megerősödésére és más államok területi integritásának megkérdőjelezésére.

Megvizsgálva a 20. századot, egyértelmű eredményt kapunk azzal kapcsolatban, hogy a szerb nacionalizmus jelentős szerepet játszott Jugoszlávia felbomlásában is. Slobodan Milošević

¹ Doktorandusz, Nemzeti Közszerzői Egyetem. E-mail: kocsicska.aleksandra@gmail.com

egykori szerb vezető a nacionalizmus egy olyan változatát népszerűsítette, amely a szerbek egységét hangsúlyozta a régióban, valamint a Szerbián kívül élő szerbek védelmének szükségességét. Ez konfliktusokhoz vezetett más etnikai csoportokkal, különösen Boszniában és Koszovóban, és végül háborúba torkollott (Ördögh T. 2016).

Milošević rendszerének bukását követően Szerbia a társadalmi és gazdasági átmenet időszakát élte meg. Ebben az időszakban olyan szélsőséges nacionalista mozgalmak alakultak, mint a Dveri és az Obraz, amelyek EU- és Nyugat-ellenes nézeteket hirdettek, és a szerb társadalom hagyományosabb és konzervatívabb vízióját propagálták (Vasiljević, J. 2012). Ezek a mozgalmak aggodalomra adtak okot a szerb kormány és a nemzetközi társadalom számára, mivel a nacionalizmus a társadalmi feszültségek és a politikai instabilitás egyik forrása lehet, ugyanis elmondható, hogy a szerb nacionalizmus ma is meghatározza az ország politikai irányát és társadalmát. Bár a kormány lépéseket tett a szélsőséges nacionalizmus elleni küzdelem, valamint a multikulturalizmus és az uniós integráció előmozdítása érdekében, a lakosság jelentős része továbbra is szkeptikusan viszonyul ezekhez az erőfeszítésekhez, és egy nacionalistább, elszigeteltebb megközelítést képvisel.

A szélsőséges nacionalizmus jelentős előretörése Szerbiában az elmúlt két évtizedben fontos kérdéseket vet fel a politikai és társadalmi stabilitás, valamint a régióbéli kapcsolatok szempontjából. Az okok és következmények megértése kulcsfontosságú ahhoz, hogy hatékonyan küzdjenek ellene, és elősegítsék a befogadóbb és sokszínűbb társadalom kialakulását Szerbiában. Az extrém nacionalizmusnak hosszú és komplex története van Szerbiában, amely egyaránt értelmezhető pozitív és negatív hatásként az országban uralkodó viszonyokra. Az elmúlt években a Dveri, az Obraz és a Dosta je bilo nevű szélsőséges nacionalista mozgalmak jelentős politikai befolyásra tettek szert, ami tovább rontotta a helyzetet (Jovanović, S. M. 2018, Perry, V. 2019). Ez a tanulmány mélyreható elemzést készít azokról a kulcsfontosságú tényezőkről, amelyek hozzájárultak a szélsőséges nacionalizmus elterjedéséhez Szerbiában és az országban gyakorolt hatásaira. A kutatás a tudományos irodalom, a médiajelentések és a kormányzati dokumentumok átfogó áttekintésén alapul, valamint a tartalomelemzés módszerével azonosítja a kulcsfontosságú témákat és mintákat az adatokban. A tanulmány jelentősége abban rejlik, hogy hozzájárulhat a szerbiai nacionalizmus jobb megértéséhez, és betekintést nyújthat a politikai döntéshozók, az egyetemi oktatók és a civil társadalmi szervezetek számára, amelyek a befogadóbb és sokszínűbb társadalom előmozdításán dolgoznak Szerbiában. Továbbá alapul szolgálhat a jövőbeli kutatásoknak, például olyan longitudinális tanulmányoknak, amelyek a szerbiai nacionalizmus idővel változó dinamikáját vizsgálják. Mindezek figyelembevételével a tanulmány főbb célja az, hogy a szélsőséges nacionalizmussal kapcsolatos ismeretek bővítésével és a politikai döntéshozók számára megfelelő információk nyújtásával elősegítse a szélsőséges nézetek visszaszorítását.

2. Irodalmi áttekintés

Szerbiában a nacionalizmus hosszú múltra tekint vissza, ami egyszerre büszkeségre, összetartozásra ad okot és egyben konfliktusforrás is. A szerbiai nacionalizmus összetett és gyakran ellentmondásos jelenség, amelyet számos történelmi, társadalmi és politikai tényező alakít és alakított. Az utóbbi

években a szélsőséges nacionalizmus erősödése Szerbiában, különösen a vajdasági régióban, mind belföldön, mind nemzetközi szinten aggodalomra adott okot. Ez a tanulmány a szerbiai szélsőséges nacionalizmusról szóló meglévő szakirodalom átfogó áttekintésére törekszik, különös tekintettel a vajdasági régióra, illetve a Dveri és Dosta je bilo mozgalmakra.

A szerbiai szélsőséges nacionalizmusról szóló szakirodalom hatalmas és sokrétű, ami tükrözi a jelenség összetettségét. A nacionalizmus szerbiai térnyeréséhez hozzájáruló egyik legfontosabb tényező az ország viharos történelme, beleértve az 1990-es évek jugoszláv háborúiban játszott szerepét (Bieber, F. 2018, 2003, Buljubašić, M. – Holá, B. 2021). Florian Bieber szerint, a háborúk öröksége, a gazdasági küzdelmekkel és a politikai korrupcióval párosulva, hozzájárult ahhoz, hogy sok szerb érzelmű egyénben a kiábrándultság és az elidegenedés érzését keltsse. Ez pedig termékeny talajt biztosított a nacionalista mozgalmak felemelkedésének, különösen Vajdaság területén. Több szakirodalom is kiemeli a Dveri és a Dosta je bilo mozgalmak szerepét a szerbiai szélsőséges nézetek terjesztésében. Jovanović (2018) és Petrović (2020) szerint a Dveri mozgalom különösen sikeres volt a nacionalizmus virulens, mélyen Európa- és Nyugat-ellenes formájának népszerűsítésében. A mozgalom vezetője, Boško Obradović hangosan ellenezte az uniós integrációs törekvést, és a „hagyományos” ortodox kereszténységen és szerb kultúrán alapuló Szerbia visszaállítását követelte. A Dosta je bilo mozgalomhoz hasonlóan idegengyűlölő és bevándorlóellenes érzelmeket tanúsítottak, különösen az Európában jelenleg is zajló menekültválsággal összefüggésben.

A szerb kormány által a nacionalista mozgalmak elleni küzdelem érdekében tett intézkedésekkel Vladislavljević és Krstić (2022) szerint a kormány a szélsőséges erősödésével szemben a multikulturalizmus és az uniós integráció felgyorsítására törekszik. A szerb kormány a tolerancia és a sokszínűség előmozdításában is aktívan részt vett, különösen a jelentős kisebbségi lakossággal rendelkező Vajdaságban. A szakirodalom azonban azt is sugallja, hogy ezek az erőfeszítések egyes sikerrel jártak, mivel sok szerb továbbra is szkeptikus a kormánynak a multikulturalizmus és az európai értékek iránti elkötelezettségével kapcsolatban. A szerbiai nacionalizmusról szóló szakirodalom úgy véli, hogy a Dveri és a Dosta je bilo mozgalmak felemelkedése mind belföldön, mind nemzetközi szinten aggodalomra adhat okot (Jovanović, S. M. 2018, Kisić, I. 2020), kiemelve a jelenség rendkívül összetett jellegét, amelyet az évek során, számos történelmi tényező alakított ki. Az okok és következmények elemzése azonban összetett kérdést jelent, melynek megértése többféle nézőpontot igényel. Egyes szakértők szerint a szélsőséges nacionalizmus okai között szerepel az ország gazdasági és társadalmi helyzetének romlása, az etnikai feszültségek, a politikai elit korruptsága és az EU-ba való csatlakozás hiánya.

Az elmúlt évtizedekben Szerbia számos gazdasági nehézséggel szembesült, amelyek miatt sokan úgy érzik, hogy az ország nem fejlődik eléggé (Tournois, L. 2021). A politikai elit korruptsága szintén hozzájárulhatott a probléma súlyosbodásához, mivel a polgárok egyre inkább elvesztették bizalmukat az állami intézmények iránt. Mások azt állítják, hogy a szélsőséges nacionalizmus kialakulása elsősorban a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság felbomlásával és a jugoszláv háborúval kapcsolatos traumák következménye. Az etnikai feszültségek és az erőszakos konfliktusok megteremtették az alapot a szélsőséges nacionalizmus térnyeréséhez, ami azóta is fennálló probléma Szerbiában (Pešić, J. – Petrović, J. 2020). Egyes vélemények szerint, a szélsőséges nacionalizmus térnyerése az ország geopolitikai helyzetével is kapcsolatos lehet. Az ország az európai uniós csatlakozási

folyamat előrehaladásának hiányában elvesztette a „nyugat” támogatottságát, és inkább az Oroszországgal való szorosabb kapcsolatokra támaszkodott mindig is, ami az európai értékekhez képest sokkal inkább nacionalista irányultságot mutat (Vuksanovic, V. 2021).

A szélsőséges nacionalizmus következményei rendkívül súlyosak lehetnek, és az országot társadalmi és politikai szinten is érintik. A nacionalista mozgalmak nem csak az etnikai csoportok közötti feszültségeket erősítik, hanem a gazdasági növekedést és a befektetők érdeklődését is csökkentik (Petrović, J. – Stanojević, D. 2020, Knežević-Predić, V. 2015). Az érvek felvonultatása után elengedhetetlen megvizsgálni, milyen következményei vannak a szélsőséges nacionalizmus térnyerésének Szerbiában. Az egyik legnyilvánvalóbb következmény a politikai és társadalmi stabilitás veszélyeztetése. A szélsőséges nacionalizmus felbukkanása és térnyerése olyan társadalmi feszültségeket eredményezhet, amelyek az ország belső stabilitását fenyegetik, és akadályozzák a gazdasági és társadalmi fejlődést. Továbbá, negatív hatást gyakorolhat a Szerbiával szomszédos országokkal való kapcsolatokra is. Ezáltal is destabilizálva a régióban a békét és biztonságot. Az ország kormányzó pártjai, amelyek támogatják a szélsőséges nacionalizmust, gyakran olyan politikákat követnek, amelyek ellenzik a szomszédos országokkal való együttműködést, ez pedig hosszú távon negatív hatással lehet a gazdasági és külpolitikai kapcsolatokra is. Ugyanakkor több szakértő is azt állítja, hogy a szélsőséges nacionalizmusnak lehet bizonyos szinten pozitívnak tekinthető hatása is, mint a nemzeti identitás és öntudat erősítése. Az emberek büszkéek lehetnek országukra és nemzükre, és az ehhez kapcsolódó kulturális értékekre. Ez erősítő hatással lehet a közösség összetartására és identitástudatára. Azonban a szélsőséges nacionalizmus térnyerése politikai és társadalmi változásokat is eredményezhet. Ezeknek a nézeteknek az előretörése azonban általában polarizálja a társadalmat, és az ellenzőkkel szembeni ellenséges hangulatot szítja, ami nem segíti a társadalmi integrációt és összetartást (Malešević, S. – Trost-Pavasović, T. 2018, Bieber, F. 2003, Stojić, M. 2017). Ezen kívül a szélsőséges nacionalizmus a legtöbb esetben az emberi jogok és az egyenlőség elvei is szembe mehet, ami negatívan befolyásolhatja az ország demokratikus intézményeit. Végül fontos megjegyezni, hogy az okok és következmények nem állnak teljesen elkülönülve egymástól, hiszen egyfajta kölcsönhatás van közöttük (Perry, V. 2019, Stakić, I. 2013).

A szélsőséges nacionalizmus kérdésének kezelése több megközelítésből is történhet. Az egyik az okoknak, például az instabilitás csökkenésének és a társadalmi igazságosság előmozdításának mélyebb vizsgálata. Más megközelítés az, hogy a szélsőséges nacionalista mozgalmakat aktív fellépéssel és a megfelelő jogi eszközök alkalmazásával támadják. Ezen kívül fontos a társadalmi párbeszéd és a tolerancia előmozdítása, valamint a média szerepének figyelembevétele a nacionalista retorika és eszmék terjesztésében (Perry, V. 2019, Petsinis, V. 2019).

Ezzel elmondható, hogy a szerbiai szélsőséges nacionalizmus az elmúlt évtizedekben fontos kérdéseket vetett fel a politikai és társadalmi stabilitás, valamint a régióbeli kapcsolatok szempontjából. Az okok és következmények megértése kulcsfontosságú ahhoz, hogy hatékonyan küzdjünk ellene, és elősegítsük a befogadóbb és sokszínűbb társadalom kialakulását Szerbiában.

3. Módszertan

A téma feldolgozás során legfőképpen tudományos művek tartalomelemzését alkalmaztam. Ez a módszer a szerbiai szélsőséges nacionalizmus témájában megjelent tudományos cikkek elemzését foglalja magában, a minták és témák azonosítása érdekében. Olyan adatbázisokat használtam, mint a JSTOR, a Google Scholar és a ProQuest, hogy hozzáférjek a témával kapcsolatos, releváns cikkekhez, tanulmányokhoz. A tartalomelemzéskor a szakirodalomban használt közös narratívákra, témákra és nyelvezet azonosítására összpontosítottam. A másik választott tudományos módszerem a médiajelentések elemzése, és ez legfőképpen a szerbiai szélsőséges (extrém) nacionalizmussal kapcsolatos médiatartalmakat foglalja magában, a legtöbbször keresett szavakra való szűrés által. A téma kutatásakor olyan adatbázisokat alkalmaztam, mint a LexisNexis és a Factiva, így megkönnyítve a hozzáférést a különböző forrásokból származó hírcikkekhez. Az elemzés a szerbiai szélsőséges nacionalizmusról szóló médiabeszámolókból megfigyelhető tendenciák és minták azonosítására összpontosít, például arra, hogy mely csoportokról vagy személyekről, milyen hangnemben és milyen témákat tárgyaltak. A két említett módszeren felül, alkalmazásra kerül a kormányzati dokumentumok elemzése is. Ez a módszer magában foglalja a szerbiai szélsőséges nacionalizmussal kapcsolatos kormányzati dokumentumok megismerését és elemzését. A kutatás során ezért szükségem volt a témával kapcsolatos hivatalos kormányzati jelentésekhez, politikai- és jogi dokumentumokhoz való hozzáférésre.

4. A szerbiai szélsőséges nacionalista mozgalmak elemzése

Az Emberi Jogok Helsinki Bizottsága nemrégiben adta ki a „Jobboldali szélsőségeség Szerbiában” című kézikönyvet, amelyet Izabela Kisić szerkesztett. A könyv feltérképezi a 21. század második évtizedében legaktívabb jobboldali szervezeteket, azok ideológiai kereteit, valamint politikai és társadalmi szerepüket. Ahogy a kézikönyv egyik szerzője, Marija Srdić fogalmaz: „A 20. század végén és a 21. század első két évtizedében Szerbiában zajló folyamatokat röviden úgy lehet jellemezni, hogy a szélsőjobboldali szervezetek megerősödtek és bekerültek a mainstream politikába”.

Nem túlzás kijelenteni, hogy a szerb társadalomban különösen kedvező a légkör a jobboldaliság minden formájának kialakulásához. Ennek oka, hogy a politikai, egyházi és kulturális elit több mint három évtizeden át fáradhatatlanul dolgozott egy ilyen légkör megteremtésén. A mai világban az olyan szervezetek jobboldali szélsőségei, mint az SNP Nai, Obraz, Nacionalni stroj, Zavetnici, Srpska desnica, Leviathan és Srpska chast az 1990-es évek erényes elődeinek legitím örökösei. Továbbá, kialakulásuknak kedvezett a Szerb Radikális Párt (Srpska Radikalna Stranka-SRS) egyértelmű gyengülése is.

Az 1990-es években a Szerb Radikális Párt (SRS) volt a szélsőjobboldal legfontosabb, ha nem az egyetlen támogatója Szerbiában. Ez volt az a párt, amely Vojislav Šešelj karizmatikus vezetésének köszönhetően jelentős támogatást élvezett a társadalomban, és háttérbe szorította a szélsőjobboldal más szereplőit. Slobodan Milošević rezsimjének azonban sikerült kordában tartania ezt a támogatást, köszönhetően a tömegmédiá feletti ellenőrzésnek, a titkosszolgálat ügynökeinek az SRS-ben való elhelyezésének, végezetül Šešelj bebörtönzésének. Már az 1992. májusi szövetségi

parlamenti választásokon, amikor a jugoszláv utódállamok közötti háborúk még javában zajlottak, az SRS együttműködött a Szerb Szocialista Párttal (Socijalistička Partija Srbije- SPS) a szavazatok 30%-át szerezve meg ezzel Szerbiában. Alig másfél évvel később azonban, amikor már konfliktusba keveredett a Milošević-féle SPS-szel, ez a támogatottság 13,8%-ra csökkent (Goati, V. 2001). Általánosságban elmondható, hogy 1990-től 2008-as feloszlásáig az SRS a szélsőjobboldal „bolygója” volt, amely körül számos többé-kevésbé szervezett vagy szétszórt szélsőjobboldali műhold kerített. Ez a taktikai együttműködés az 1990-es évek végéig megszakítás nélkül folytatódott, annak ellenére, hogy egyes kérdésekben nézeteltérések voltak. Csak 1999-ben, amikor a skinheadek megölték egy Dušan Jovanović nevű roma származású fiút, szakadtak meg ezek a kapcsolatok. Šešelj nem volt hajlandó támogatni a gyilkosokat, a neonáci skinheadek pedig felhagytak az SRS-szel való együttműködéssel. A 2000. október 5-i politikai változások és a Milošević-rezsim bukása után azonban új szélsőjobboldali szervezetek kezdtek megalakulni egy más társadalmi környezetben. Ezek együttműködést alakítottak ki az SRS-szel, amely Tomislav Nikolić és Aleksandar Vučić vezetése nélkül ekkorra már fokozatosan mérsékeltebb álláspont felé mozdult el, szociális kérdésekre összpontosítva, és ezáltal népszerűbbé vált a választók körében (Bakic 2013).

Az egyik szélsőséges nacionalizmushoz köthető mozgalom Szerbiában a Dveri, amely valójában egy szélsőjobboldali politikai párt. A Dveri 1999-ben alakult diákmozgalomként, majd 2015-ben politikai párttá alakult (Srpski Pokret Dveri). A párt ideológiája konzervatív és nacionalista elveken alapul, valójában saját bevallásuk szerint, a szerb kultúrát és értékeit igyekeznek megőrizni és népszerűsíteni. Kritikusan viszonyulnak az Európai Unióhoz, és támogatják Szerbia semlegességét a nemzetközi kapcsolatokban. A Dverit azzal vádolják, hogy antiszemita és muszlimellenes nézeteket hirdet, nem egyszer kapcsolatba hozták neonáci és „fehér felsőbbrendűséget” hirdető csoportokkal, továbbá többször is felhozták ellenük, hogy a diszkriminációt és az intoleranciát támogatják. A pártot LMBTQ+-ellenes nézetekkel is kapcsolatba hozzák, mivel tagjai részt vettek a belgrádi Pride-felvonulás elleni tiltakozásokban. A párt fellegvára a Vajdaságban található, ahol jelentős támogatottságra tett szert a lakosság egyes rétegein belül. A 2016-os szerbiai parlamenti választásokon a Dveri a szavazatok 7,2%-ával két helyet szerzett a vajdasági képviselőházban. A párt sikere a régióban annak tulajdonítható, hogy a szerb nacionalizmusra apellál, és a vajdasági kisebbségek kérdésére összpontosít. A Dveri népszerűsége a Vajdaságban feszültséghez és konfliktushoz vezetett a régió különböző etnikai csoportjai között. A szerb kultúra és értékek népszerűsítését egyesek a többi etnikai csoport marginalizálására és kirekesztésére tett kísérletnek tekintik. Különösen a vajdasági magyar kisebbség volt a Dveri kritikájának célpontja, a párt azzal vádolta a magyar kisebbséget, hogy el akar szakadni Szerbiától (Dveri zombori irodájának sajtónyilatkozata). Meg kell jegyezni, hogy a 2020-as szerbiai parlamenti választásokon a Dveri új választási szövetséget kötött és támogatásáról biztosította a a Srpska Radikalna Stranka (SRS) i Srpski Patriotski Savez (SPAS) szövetséget. A szövetség a „Srpske Patriote” (Szerbia hazafiai) nevet kapta, és a szavazatok 4,99%-át szerezte meg 2020-ban, ami alig maradt el a parlamentbe jutáshoz szükséges 5%-os választási küszöbtől. (Republic Electoral Commission of Serbia, 2020).

A másik jelentős szélsőséges nacionalizmushoz köthető mozgalom Szerbiában a Dosta je bilo (Elég volt), amely valójában egy 2014-ben alapított populista politikai mozgalom. A Dosta je

bilo a Szerbiában elterjedt korrupcióra és a politikai elitre adott válaszként jött létre. A mozgalom átláthatóságot, elszámoltathatóságot és gazdasági reformokat követel Szerbiában.

Bár a Dosta je bilo nem hirdet nacionalista vagy idegengyűlölő nézeteket, azzal vádolták, hogy szimpatizál a szerb nacionalista ügyekkel, különösen a koszovói konfliktus kapcsán. A mozgalom alapítóját, Saša Radulovićot a Srpska Radikalna Strankával (SRS) való korábbi kapcsolata miatt kritizálták. Az SRS egy szélsőjobboldali párt, amely közismert nacionalista és Nyugat-ellenes programmal rendelkezik. A Dosta je bilo a gazdasági reformokra és a korrupcióra összpontosít, és ez sok szerb, különösen a vajdasági szerbek körében visszhangra talált. A Dosta je bilo a gazdasági reformokra és a korrupcióra összpontosítva sok szerbhez eljutott, különösen a Vajdaságban. A tartományt súlyos gazdasági stagnálás és az „agyelszívás” (angol szakszóval, brain drain) sújtja, sok fiatal külföldre távozik, hogy jobb lehetőségeket keressen. A Dosta je bilo gazdasági reformokat és átláthatóságot hirdető programja azokat is megszólította, akik a közelmúltban kiábrándultak a jelenlegi politikai elitből. Ugyanakkor a Dosta je bilo szerb nacionalizmushoz való kötődése egyesek számára aggodalomra ad okot. Kiemelve itt a mozgalomnak a koszovói konfliktussal kapcsolatos álláspontját, ami túlságosan kirekesztőnek tekinthető. Radulović a mozgalom weboldalán (<https://dostajebilo.rs>) rendszeresen kifejti véleményét többek között a koszovói helyzettel kapcsolatban is.

A szélsőséges nacionalizmus erősödése Szerbiában nem új jelenség. Gyökerei a Balkán viharos történelmében gyökereznek, amelyet etnikai konfliktusok és politikai instabilitás jellemez. Jugoszlávia felbomlása az 1990-es években a nacionalizmus hullámához vezetett az egész régióban, és sok szerb a veszteség és az árulás érzését élte át. A koszovói konfliktus az 1990-es évek végén tovább fokozta a feszültséget, és sok szerb úgy érezte, hogy identitása és kultúrája veszélyben van. A konfliktus több ezer szerb kitelepítéséhez vezetett Koszovóból, ami tovább szította a nacionalista érzelmeket. A Dveri és a Dosta je bilo felemelkedése erre a veszteség és a kiábrándultság érzésére adott válasznak tekinthető. A pártok a nemzeti büszkeség és identitás érzésére apellálnak, illetve a szerb kultúra és értékek védelmét ígérik. Kirekesztő és diszkriminatív nézeteik támogatása azonban feszültséghez és konfliktushoz vezetett a szerb társadalomban. A vajdasági helyzet különösen összetett, mivel a Vajdaság lakossága sokszínű, és történelme során etnikai konfliktusok alakultak ki. A tartomány a szerbek és a magyarok közötti konfliktus színhelye volt számtalanszor a történelem folyamán, hiszen mindkét fél a másikat vádolta megkülönböztetéssel és kirekesztéssel. A Dveri által a szerb kultúra és értékek népszerűsítése egyesek szerint kísérletet jelentett más etnikai csoportok, különösen a magyar kisebbség marginalizálására és kirekesztésére. A párt kisebbségi jogokkal kapcsolatos álláspontja viták és kritikák forrása, sokan a pártot a diszkrimináció és az intolerancia előmozdításával vádolják (Pešić, J. – Petrović, J. 2020). A Dosta je bilo ezzel szemben mérsékeltbb álláspontot képvisel a kisebbségi jogokkal kapcsolatban, és az átláthatóság és elszámoltathatóság platformját támogatja. A szélsőséges nacionalizmus erősödése Szerbiában feszültségekhez és konfliktusokhoz vezetett az országon belül, valamint a szomszédos országokkal. Szerbia és szomszédjai, különösen Koszovó kapcsolatát konfliktus és feszültség jellemzi, sok szerb számára az árulás és a veszteség érzésével. A Szerbia és Koszovó közötti konfliktus az 1990-es évek végére nyúlik vissza, amikor a Ushtria Çlirimtare e Kosovës vagyis „UÇK” (Koszovói Felszabadítási Hadsereg) harcokat indított a tartomány területén a Szerbiától való függetlenségért. A konfliktus következtében szerbek

ezreit űzték el Koszovóból, majd 2008-ban létrejött a független Koszovó, amelyet Szerbia még mindig nem ismer el. Koszovó vitatott kérdés a szerb politikában. Ez a nacionalista érzelmek és kirekesztő nézetek erősödéséhez vezetett, különösen a szélsőjobboldali politikai mozgalmak, például a Dveri körében. A párt által támogatott „Nagy-Szerbia” létrehozása aggodalomra ad okot a szomszédos országokban, különösen Koszovóban és Bosznia-Hercegovinában.

A Dveri és más szélsőséges nacionalista csoportok felemelkedése a Slobodan Milošević utáni politikai berendezkedés vélt kudarcaira adott reakciónak tekinthető. Ezek a csoportok a korrupcióval, a gazdasági stagnálással és az uniós integráció lassú ütemével kapcsolatos népi elégedetlenséget használták ki. Nyugatellenes és idegengyűlölő retorikájuk azonban hozzájárult az intolerancia és a megosztottság légköréhez a szerb társadalomban. A szerb kormány és az említett nacionalista csoportok közötti kapcsolat bonyolult. Miközben a kormány nyilvánosan elítélte szélsőséges nézeteiket és tetteiket, azzal is vádolták, hogy támogatásukat saját politikai hatalmának megerősítésére használja fel. Ez azt a benyomást keltette, hogy a kormány tolerálja, ha nem is bátorítja a szélsőjobboldali nacionalizmust, hogy így tartsa meg hatalmát. Ennek egyik legjelentősebb példája az Obraz esete. Ez a szélsőjobboldali nacionalista szervezet a 2000-es évek közepén vált ismertté erőszakos tüntetéseiről és a kisebbségi csoportok elleni támadásairól. Ennek ellenére továbbra is támogatást kapott egyes kormánytisztviselőktől, sőt a kormánypárt egyes tagjaitól is.

Az Obraz mozgalom tagjai 2008-ban² aktívan részt vettek az országban több ponton is megszervezett tüntetéseken, ami szorosan összefüggött Koszovó függetlenné válásával. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a támogató-alapítók között volt a radikális nacionalista politikus, Vojislav Šešelj is. Az Obraz mozgalom azóta is jelen van a szerb politikai életben, bár aktivitása és népszerűsége változó volt az évek során. A mozgalom az ortodox keresztény értékeket és a szerb nemzeti identitást vallja. Erősen kötődnek a Sveti Sava (Szent Szava) nevű szerb ortodox szent kultuszához, aki egyfajta kulcsfigura, ugyanakkor számos más szerb történelmi hős tiszteletén nyugszik az alapfilozófiájuk. Az Obraz mozgalom kifejezetten az ifjúság körében terjeszkedett, az egyetemeken és a középiskolákban megerősödött. A mozgalom politikai nézetei az ultranacionalizmusra és a szerb ortodox egyház által meghatározott hagyományos értékekre épülnek. Az Obraz mozgalom célja a szerb kultúra és identitás megőrzése és erősítése, valamint a szerb nemzeti érdekek védelme. A mozgalmat folyamatosan kritizálják nacionalista és intoleráns nézetei valamint a politikai és társadalmi céljaik elérése érdekében alkalmazott erőszakos eszközei miatt. Az Obraz mozgalom számos alkalommal összetűzésbe került más politikai szervezetekkel és a hatóságokkal (Brentin, D. – Pavasović Trošt, T. 2016). 2012-ben a szerb alkotmánybíróság kimondta, hogy az Obraz szervezet illegális, és aki a tagja akar lenni vagy marad, az törvényt sért. Ugyanakkor 2019-ben egy struktúráját és tagjait tekintve hasonló szervezetet regisztráltak, amelynek neve „Svetosavski savez Obraz”

² 2008-ban Vojislav Koštunica akkori szerb kormányfő, a Szerbiai Demokrata Párt (DSS), a Szerb Radikális Párt (SRS), a hágai vádlott Vojislav Šešelj és Boris Tadić akkori szerb köztársasági elnök által tervezett a tüntetés, ami a Koszovó függetlenségének nyugati országok általi támogatása ellen irányult. A nagyszabású rendezvények február 21-én példátlanul erőszakos cselekményekké fajultak Belgrád központjában, amelynek következtében 212-en megsérültek, felgyűjtötták az amerikai, a horvát és több más nagykövetséget, közel 100 üzletet és több száz kioszkot kifosztottak, 20 buszmegállót feldúltak, számos autót összetörték és/vagy felgyűjtottak, számos szeméttárolót, közlekedési táblát és más infrastruktúrális elemet megrongáltak vagy végleg tönkretettek. Az érdekesség az egészben, hogy a tüntetés előtti napon Tadić elhatárolódott a „tömegrendezvényekkel való visszaéléstől pártpolitikai célok érdekében” – de ez a megkésett lépés sokak szerint egyáltalán nem csökkentette a felelősségét (Ćirić, M. 2008).

(Komarčević, D. 2020). A hasonló név és szervezeti felépítés már nem ütközik az alkotmánybíróság döntésével, így törvényesnek számít, még akkor is, ha az utódszervezet, szinte teljes egészében megegyezik a betiltott elődjével.

A nacionalista mozgalmak erősödése Szerbiában aggodalomra ad okot a kormánynak és a nemzetközi közösségnek is. Ezeknek a mozgalmaknak a feltűnése és aktivitása egyértelmű fenyegetést jelent az ország stabilitása és az etnikai egyensúly fenntartására való képessége szempontjából. A szerb kormány különböző intézkedéseket hozott a nacionalizmus kiváltó okainak kezelésére és további terjedésének megakadályozására. Ez a tanulmány a továbbiakban kitér majd a szerb kormány által a nacionalista mozgalmak térnyerésének lassítása érdekében hozott intézkedésekre, és értékeli azok hatékonyságát.

5. A szerb kormány szélsőséges nacionalizmussal szemben hozott intézkedései

Az elmúlt években a szerb kormány számos intézkedést hozott a szélsőséges nacionalizmus ellen. Ezek közé tartozik például az olyan jogszabályok elfogadása, amelyek büntetik a gyűlöletbeszédet és az erőszakos cselekedeteket, valamint a szélsőséges csoportok és szervezetek tevékenységét korlátozza. Ezen kívül a kormány aktívan részt vesz a régióban folyó együttműködési kezdeményezésekben, például az EU-csatlakozás előkészítése során, amelyek célja a gazdasági és politikai stabilitás erősítése és a regionális konfliktusok megoldása. (Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2020). Azonban a szélsőséges nacionalizmus problémája továbbra is fennáll Szerbiában, és a kormány továbbra is szembesül ezzel a kihívással. Az oktatással kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy a szerb kormány számos olyan programot hirdetett meg, amelyek a tolerancia és az etnikumok közötti megértés előmozdítását célozták (Government of Serbia. 2022). Ezek a programok különösen fontosak voltak az országban élő kisebbségi csoportok számára, akiknek gyakran nehéz volt megőrizni az identitásukat és kultúrájukat a többségi társadalomban (Government of Serbia. 2021).

Az oktatási programok célja az volt, hogy segítsék az embereket megérteni és elfogadni a különböző kultúrákat és hagyományokat, valamint csökkentsék az előítéleteket és a diszkriminációt. A programok keretében az iskolákban lehetőség nyílt a kisebbségi nyelvek használatára, és az oktatási rendszerbe való bevonásukat is támogatták. Az ilyen intézkedéseknek köszönhetően a kisebbségi csoportoknak jobb hozzáférése lett az oktatási rendszerhez, és lehetővé vált számukra, hogy megőrizzék saját kulturális örökségüket. A média szabályozásával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a szélsőséges propaganda médián keresztüli terjesztése különösen veszélyes, mivel hatással lehet az emberek véleményére és magatartására. A szerb kormány ezért olyan irányelveket fogadott el, amelyek az ilyen propaganda terjedését megakadályozzák, és szabályozó szerveket hoztak létre, amelyek figyelemmel kísérik a média szélsőséges tartalmait. A szélsőséges ideológiák elleni küzdelem azonban nem csak jogi és intézményi intézkedéseken alapul. Az egyik legfontosabb tényező az, hogy a társadalom széles rétegei elutasítsák ezeket az ideológiákat, és elfogadják azokat az értékeket, amelyek a tolerancián, az elfogadáson és az együttműködésen alapulnak. Ezért a szerb kormány a társadalmi és gazdasági problémák kezelésével is foglalkozott, mivel ezek gyakran állnak a szélső-

séges ideológiák terjedésének hátterében. A gazdasági fejlődésre irányuló intézkedések célja a szélsőséges kiváltó okainak, köztük a szegénységnek és a társadalmi kirekesztésnek a kezelése volt. Ezek az intézkedések hatékonyan csökkentették a társadalmi és gazdasági nélkülözést, és megakadályozták a szélsőséges ideológiák terjedését a marginalizált lakosság körében (Vasiljević, J. 2021).

A szerb kormány által hozott intézkedések hatékonyan lassították a nacionalista mozgalmak erősödését az országban. Az eddigi elfogadott főbb stratégiák a következők:

- Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije (2019), magyarul: Szerb nemzetbiztonsági stratégia;
- Nacionalna strategija za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma (2020–2024), magyarul: Nemzeti stratégia a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása ellen;
- Nacionalna strategija za sprečavanje i borbu protiv terorizma (2017–2021), magyarul: Nemzeti stratégia a terrorizmus megelőzésére és leküzdésére;
- Nacionalna strategija za borbu protiv nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim događajima (2013–2018), magyarul: Nemzeti stratégia az erőszak és a nem megfelelő magatartás megelőzésére és leküzdésére a sporteseményeken.

Csökkent a gyűlöletbeszéd és a szélsőséges propaganda előfordulása, az oktatási és sportprogramok megvalósításával elősegítették az etnikumok közötti megértést. Ezen intézkedések hatékonyságát azonban több tényező is korlátozta. Az intézkedések némelyike esetében a gyenge szervezés, a végrehajtásukra elkülönített források hiánya, valamint az egyes területeken továbbra is fennálló társadalmi és gazdasági nélkülözés az, ami egyértelműen korlátozta a várt hatásukat.

Az elmúlt két évtized során Szerbia kormánya számos intézkedést hozott az extrém nacionalizmus elleni küzdelem érdekében. Azonban az intézkedések hatékonyságának megítélése továbbra is kérdéses. A politikai közösségek és az érintett személyek véleménye eltérő, és a helyzet továbbra is feszült (Government of Serbia. 2022).

Az egyik legfontosabb kormányzati intézkedés a jogi keretek megerősítése volt. Az új jogszabályok kriminalizálták az etnikai gyűlöletre való uszítást, a rasszista megnyilvánulásokat és a diszkriminációt. Ez lehetővé tette az ügyészség és a bíróságok számára, hogy hatékonyabban fellépjenek az extrém nacionalizmus terjedése ellen (Government of Serbia. 2022). Azonban a jogi keretek megerősítése önmagában nem elegendő. A kormánynak további intézkedéseket is kell tennie az extrém nacionalizmus okainak kezelése érdekében. Ez magában foglalja az oktatási rendszer reformját, aminek eredményeként az iskolákban és a felsőoktatásban a diákok megismerhetik a többi etnikum kultúráját és történelmét. Emellett a kormánynak elő kell segítenie az etnikai kisebbségek gazdasági és társadalmi integrációját, ami csökkentheti az extrém nacionalizmus kialakulásának esélyeit. A kormányzati intézkedések mellett fontos szerepe van a civil társadalomnak is. Az aktív civil társadalom lehetőséget teremt arra, hogy az állampolgárok nyíltan és hatékonyan kifejezzék az álláspontjukat (Kisić, I. 2020).

Összességében a kormányzati intézkedések és a társadalmi felelősségvállalás a kulcsfontosságú tényezők az extrém nacionalizmus elleni küzdelemben. Azonban a hatékonyságukat csak hosszú távon lehet megítélni. A kormánynak továbbra is következetesen kell dolgoznia az extrém nacionalizmus ellen, és biztosítania kell a többi etnikum számára a teljes jogokat és lehetőségeket. Azonban azt is fontos megjegyezni, hogy a kormányzati intézkedések hatékonyságát nem lehet

kizárólag a kormány tevékenységének hatékonyságával megítélni, hanem a társadalom minden rétegének együtt kell működnie a nacionalizmus és szélsőségesesség visszaszorítása érdekében.

6. COVID-19 világjárvány hatása az extrém nacionalizmusra Szerbiában

A szélsőséges nacionalizmus szerbiai térnyerését az ország politikai és gazdasági instabilitása táplálta, amit a COVID-19 járvány is súlyosbított, mivel sok szerb csalódott és kiábrándult a kormány járványra adott válasza miatt. A világjárvány megmutatta, milyen nagymértékű a szerb társadalmon belül a megosztottságát, ezért egyes csoportok úgy érezték, marginalizálódtak, ezenfelül pedig, hogy magukra hagyták őket. Sokan bírálták a szerb kormányt a járvány kezelésében, egyesek azzal a váddal éltek, hogy a járványt valójában hatalmuk megszilárdítására és az ellenvélemények elfojtására használják fel. A kormányt továbbá azzal is meggyanúsították, hogy korlátozza a szólásszabadságot és az ellenzéki pártok politikai folyamatban való részvételének lehetőségét. Továbbá a szerb kormányt a világjárvány kezelése tekintetében is kritika érte, különösen az oltóanyagok elosztásával és az egészségügyi rendszer irányításával kapcsolatban. (Tanjević, N. 2019, Bego, F. 2021, Klacar, B. 2020).

A COVID-19-ről ezáltal egyértelműen elmondható, hogy jelentős hatással volt a világ országaira, így Szerbiára is. A világjárvánnyal vált egyértelműbbé a már régóta létező, aránytalanul nagy, és az utóbbi években egyre erősödő különbség a kirekesztett közösség, vagyis a kisebbségi csoportok és a népesség többi tagja között. A Covid hatással volt a szerbiai politikai és társadalmi dinamikára is, különösen a szélsőséges nacionalizmus kérdésével kapcsolatban. A globális pandémia ugyanis platformot biztosított a szélsőjobboldali mozgalmaknak a kirekesztő és diszkriminatív nézetek retorziómentes terjesztéséhez. Szerbiában a szélsőjobboldali mozgalmak, mint például a Dveri, a világjárványt a nacionalista érzelmek erősítésére használták fel, és a kisebbségi csoportokat tették felelőssé a vírus terjedéséért. Ez a kisebbségi közösségek, különösen a romák diszkriminációjának és marginalizálásának növekedéséhez vezetett. A COVID-19 hatással volt Szerbia és a szomszédos államok, különösen Koszovó kapcsolatára is, mivel az államok hermetikus lezárásához, valamint az országhatárokon átnyúló kereskedelem és együttműködés csökkenéséhez vezetett. Ez tovább fokozta a Szerbia és Koszovó közötti feszültséget, ezen kívül pedig érzékelhetően erősödtek a nacionalista érzelmek mindkét országban (Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2022).

A pandémia kitörése rávilágított az átlátható és elszámoltatható politikai rendszer fontosságára, különösen a közegészségügyi válságok kezelése tekintetében, továbbá lehetőséget biztosított egyeseknek, hogy felszólaljanak a társadalmi befogadás és tolerancia propagálása mellett.

Levonva a következtetéseket, arra jutunk, hogy a COVID-19 világjárvány jelentős hatással volt Szerbiára és annak politikai és társadalmi dinamikájára, különösen a szélsőséges nacionalizmus kérdésével kapcsolatban. Ezeknek a kérdéseknek a kezelése kulcsfontosságú lesz egy befogadóbb és demokratikusabb Szerbia felépítésében a járvány utáni világban.

7. Konklúzió

A nacionalista mozgalmak erősödése Szerbiában aggodalmat keltett az ország stabilitását és törékeny etnikai egyensúlyának fenntartására való képességét illetően. A szerb kormány különböző intézkedéseket hozott a nacionalizmus kiváltó okainak kezelésére és további terjedésének megakadályozására. Az elmúlt 20 évben Szerbiában az extrém nacionalizmus számos formában jelent meg, így a társadalom többi tagja, a vallás, a média és a kormányzati döntések is fontos szerepet játszottak ebben a folyamatban. Összefoglalva, a Dveri, Obraz és DJB szervezetek vizsgálata révén bemutatásra kerültek az extrém nacionalizmus jellemzői, főbb mozgatórugói és hatásai. A szerb ortodox egyház erős befolyással rendelkezik a szerb társadalomra, és gyakran használják az ortodox vallást a nemzeti identitás és a politikai hatalom erősítésére. Az egyház számos olyan ügyet támogat, amelyeket a nacionalista mozgalmak is támogatnak, ilyen kiemelt ügy Koszovó függetlenségének a kérdése. A három vizsgált szervezetről (Dveri, Obraz és DJB) elmondható, hogy a szerb extrém nacionalista mozgalom fontos szereplői voltak az elmúlt évtizedben. A Dveri szervezet a nemzetközi szocialista mozgalom tradícióiból ered, de szélsőséges nacionalista nézeteit hangsúlyozza. Az Obraz szervezet hasonló jellegű ideológiával rendelkezik, és az erőszakos cselekedetektől sem riad vissza igazának bizonyítása érdekében. A DJB szervezet az extrém nacionalizmus és a radikális jobboldal szintézisét kínálja, és az erőszakos akciókra hajlamos. Az 1990-es évek jugoszláv háborúi és a NATO-bombázás utáni időszak a szerb társadalomban az extrém nacionalizmus virágkorát jelentették. A forráselemzések azt mutatják, hogy a média és a kormányzati döntések is befolyásolják az extrém nacionalizmus jelenlétét Szerbiában. A média olykor szélsőséges retorikát használ, amely tovább erősíti az állampolgárokban a „mi kontra ők” mentalitást. Összességében megállapítható, hogy az extrém nacionalizmus jelenléte Szerbiában az elmúlt 20 évben változó volt. Annak érdekében, hogy minél átfogóbb képet kapjunk az eseményekről és azok esetleges jövőbeni hatásairól egy hosszabbtávú vizsgálatra lenne szükség. A poszt-Covid eseményeket is érdemes lesz összehasonlítani a Covid-19 előtti helyzettel.

Szerbiában a nemzeti identitás erős érzését a közös kulturális és történelmi narratívák, valamint a konfliktusok és az áldozattá válás tapasztalatai alakították ki. Számos elméleti megközelítés létezik, amely megvilágíthatja a szerbiai szélsőséges nacionalizmus jelenségét. Az egyik ilyen megközelítés a *társadalmi identitáselmélet*, amely szerint az egyének önérzetüket azokból a társadalmi csoportokból merítik, amelyekhez tartoznak (Tanjević, N. 2019, Kelly, L. 2019). Ez az elmélet azt állítja, hogy az emberek hajlamosak a saját csoportjukat előnyben részesíteni másokkal szemben, és ez csoportközi konfliktusokhoz és előítéletekhez vezethet.

A társadalmi identitáselmélet az elmúlt évtizedekben egyre fontosabbá vált Szerbiában a politikai és társadalmi folyamatok elemzése során. Ennek oka, hogy az országban az etnikai és nemzeti identitás rendkívül erős és összefonódik egymással. A társadalmi identitáselmélet azt vizsgálja, hogyan határozzák meg az egyén csoporttagságait és identitásait a környező társadalmi csoportok és a közösségi hálózatok. Azt le kell szögezni, hogy az etnikai és nemzeti identitás kérdése különösen fontos Szerbiában, ahol a jugoszláv államszövetség felbomlása után több évtizedes háborús konfliktusok, politikai változások és társadalmi átalakulások zajlottak. Ezek az események

befolyásolták az emberek csoporttagságait és identitásait, és erősítették az etnikai és nemzeti sztereotípiákat és az azokon alapuló csoportosításokat (Tanjević, N. 2019, Ignjatijević, M. – Elek, B. – Pavlović, M. 2020).

A társadalmi identitáselmélet segítségével megérthetjük, hogy miként formálódnak és változnak a csoportok az idő múlásával, és milyen hatásaik lehetnek az egyén identitására nézve. Az elmélet szerint az egyén identitása szorosan összefonódik a környező csoportokkal, amelyekhez tartozik, és ezek a csoportok határozzák meg a szerepeket, normákat, értékeket és az egyén viselkedését. Szerbiában az etnikai és nemzeti identitás a politikai folyamatokkal és az állami intézményekkel szorosan összefonódik. Az etnikai kisebbségek helyzete és jogai politikai viták tárgyát képezik, amelyek gyakran a nemzeti identitás kérdéseivel is összefüggnek. Emellett a médiában is szerepet játszik az etnikai és nemzeti sztereotípiák erősítése, amelyek befolyásolják az emberek csoporttagságait és identitásait. Összességében a társadalmi identitáselmélet segítségével megérthetjük a csoporttagságok és az identitások kialakulását és változását Szerbiában (Forró, L. – Cvetković, S. 2022), és hogy ezek milyen hatást gyakorolnak a politikai és társadalmi folyamatokra (Forró, L. – Cvetković, S. 2022). Szerbia esetében a szélsőséges nacionalizmust az erős szerb identitástudat fenntartásának és a szerb nép érdekei védelmének vágya táplálja. Ez különösen hangsúlyos lehet Jugoszlávia felbomlása és Szerbia terület- és befolyásvesztése után. A szélsőséges nacionalista csoportok az identitástudatra és az összetartozás érzésére apellálhatnak, egy erős és egységes Szerbia vízióját kínálva, amely visszanyerheti korábbi dicsőségét (Forró, L. – Cvetković, S. 2022).

A választott téma egy másik elméleti megközelítési lehetősége a *kulturális traumaelmélet*, amely szerint a közös traumaélmény a kollektív identitás és áldozattá válás érzésének kialakulásához vezethet. Szerbia, történelme során számos traumatikus eseményt élt át, többek között az oszmán megszállást, az első és második világháborút és a NATO-bombázást a koszovói háború idején. Ezek az események hozzájárultak az áldozattá válás érzéséhez és ahhoz a hithez, hogy meg kell védeni a nemzetet a külső fenyegetésekkel szemben.

Emellett egyes tudósok szerint a szélsőséges nacionalizmus szerbiai térnyerése a „csoporton belüli kivételezés” fogalmával magyarázható, amely arra a tendenciára utal, hogy az egyének a saját csoportjuk tagjait részesítik előnyben a csoporton kívüliekkel szemben. Ez felsőbbrendűségi érzéshez és a csoporton kívüliekkel szembeni ellenségességhez vezethet, ami a szerbiai kisebbségi csoportokkal szembeni szélsőséges nacionalista retorikában és cselekedetekben is megmutatkozik.

A harmadik elméleti keret, amely hasznos lehet a szerbiai szélsőséges nacionalizmus megértéséhez, a *társadalmi dominancia elmélete*. Ez az elmélet azt sugallja, hogy a társadalmak csoportalapú hierarchiák köré szerveződnek, és egyes csoportok nagyobb hatalommal és magasabb státusszal rendelkeznek, mint mások. A domináns csoportokhoz tartozók nagyobb valószínűséggel fogadják el és támogatják a status quo-t fenntartó ideológiákat, míg az alárendelt csoportok tagjai nagyobb valószínűséggel támadják meg azt. A domináns csoportok általában az erőforrásokhoz és a hatalmi pozíciókhoz férnek hozzá, míg a dominált csoportok alacsonyabb társadalmi helyzetben vannak, és nehezebben jutnak hozzá az erőforrásokhoz és a hatalmi pozíciókhoz. A társadalmi dominancia elmélete hasznos lehet a szerbiai szélsőséges nacionalizmus megértéséhez, mivel ez a jelenség részben a domináns szerb társadalmi csoportok és a kisebbségek közötti erőviszonyokon alapul (Vargas-Salfate, S. et al. 2018). A szélsőséges nacionalizmus esetében a domináns csoport az etnikai

szerb lakosság, amely számos előnyhöz jut a kisebbségekkel szemben. Az ilyen előnyök közé tartoznak az állások, az oktatási lehetőségek, a mindennemű erőforrások hasznosítása, és az állami intézményekhez való könnyebb hozzáférés. Az ilyen előnyök hatására a szerb társadalom nagy része hajlamos lehet arra, hogy támogassa a szélsőséges nacionalista pártokat és mozgalmakat, amelyek erősítik az etnikai identitást és a szerb dominanciát a kisebbségekkel szemben (Tournois, L. 2021).

Az elmélet továbbá segíthet abban is, hogy megértsük a média és a vallás szerepét a szerbiai szélsőséges nacionalizmusban. A média és a vallás gyakran támogatják és erősítik a domináns társadalmi csoportokat, és ezzel segítenek fenntartani a dominanciát a kisebbségekkel szemben.

Fontos megjegyezni, hogy a felsorolt elméleti megközelítések nem zárják ki, sőt képesek kiegészíteni egymást a szerbiai szélsőséges nacionalizmus összetett jelenségének megértésében. A média és a vallás hatása azonban nem mindig egyértelmű, és az elmélet segít megérteni azokat a folyamatokat, amelyek révén az ilyen intézmények hatással vannak a társadalomra (Jovanović, V. 2018, Sremac, S. – Knezevic, N. – Pantelic, B. 2014). Ami még érdekesebb, az az, hogy hogyan lehet ezt a hatást mérni és értelmezni. Ez a megközelítés segíthet megérteni a szerbiai szélsőséges nacionalizmus egyik lehetséges (erős) hátterét, és lehetővé teszi a társadalmi és politikai tényezők elemzését, amelyek elősegítették a nacionalista mozgalmak növekedését és terjedését. A társadalmi dominancia elmélete a szerbiai politikai rendszer és a társadalom szerkezetének megértéséhez is hasznos lehet, és az extrém nacionalizmus jelenségének hátterében meghúzódó okokat és összefüggéseket is feltárhatja. Az elmélet használata lehetővé teszi a politikai és társadalmi változások elemzését, valamint annak megértését, hogy hogyan lehet ellenállni a szélsőséges nacionalizmus veszélyeinek és kihívásainak (Kelly, L. 2019). A szélsőséges nacionalista ideológiák azt az elképzelést hirdethetik, hogy Szerbia a Balkán jogos vezetője, és hogy más csoportoknak vagy asszimilálnodniuk kell, vagy alá kell rendelniük magukat a szerb érdekeknek. Így a társadalmi identitáselmélet és a társadalmi dominanciaelmélet keretei egyaránt betekintést nyújthatnak a szerbiai szélsőséges nacionalizmus okaiba és következményeibe (Tajfel, H. – Turner, J. C. 2004). Fontos azonban felismerni, hogy számos tényező járul hozzá ehhez az összetett jelenséghez, többek között a történelmi örökség, a politikai dinamika és a gazdasági feltételek. A jelenség teljes megértéséhez és a kezelésére irányuló hatékony stratégiák kidolgozásához multidiszciplináris megközelítésre lehet szükség, amely a politikatudomány, a szociológia, a pszichológia és más területek meglátásaira támaszkodik (Tajfel, H. – Turner, J. C. 2004).

A szélsőséges nacionalista mozgalmak 2000 és 2021 közötti szerbiai felemelkedése jelentős tudományos figyelem tárgyát képezte, és a tudományos tanulmányok, médiajelentések és kormányzati dokumentumok számos kulcsfontosságú megállapítást tettek. Az egyik legmarkánsabb megállapítás az, hogy a szélsőséges nacionalista mozgalmak Szerbiában az elmúlt két évtizedben jelentős támogatottságra tettek szert, különösen a Vajdaságban. A támogatottság növekedését számos tényező táplálta, többek között a gazdasági bizonytalanság, a politikai kiábrándultság és az 1990-es évek háborúinak öröksége (Stakić, I. 2013).

Az egyik legbefolyásosabb szélsőséges nacionalista mozgalom Szerbiában a Srpski Pokret Dveri (röv. Dveri) volt, amely 1999-ben alakult, és azóta jelentős erővé vált a szerb politikában. A Dveri programja a konzervatív társadalmi értékek és a nacionalista retorika kombinációjára épül, és

a mozgalom különösen sikeres volt a vidéki területeken és a kisvárosokban a támogatók mozgósításában. A Dveri számos ellentmondásos kampányban is részt vett, többek között a meglegfelvonulások betiltását követelte, és ellenezte Szerbia európai uniós csatlakozását (Jovanović, S. M. 2018).

A másik kihagyhatatlan szereplő a szélsőséges nézetek terjesztésében Szerbiában az Obraz. Az Obraz egy 2000-ben alapított szélsőjobboldali szervezet, amely számos erőszakos és illegális tevékenységgel, többek között kisebbségi csoportok és baloldali aktivisták elleni támadásokkal hozható kapcsolatba. Bár az Obraz soha nem szerzett jelentős politikai befolyást, a szervezet jelentős szerepet játszott a nacionalizmus és a szélsőségesség körüli diskurzus alakításában.

A Dosta je bilo (röv. DJB) a harmadik, a felsorolásból szintén kihagyhatatlan mozgalom, amely az elmúlt években jelentős figyelmet kapott, különösen korrupcióellenes platformja és politikai reformokra való felhívásai miatt. Bár a DJB nem kifejezetten nacionalista, a mozgalmat populista és bevándorlásellenes nézetek terjesztésével vádolták, és a vezetőségét kritizálták a szélsőjobboldali csoportokkal való kapcsolatai miatt (Jovanović, S. M. 2018).

A szélsőséges nacionalista mozgalmak szerbiai felemelkedésével kapcsolatos legfontosabb megállapítások azt sugallják, hogy ezek a mozgalmak összetett és sokrétű jelenséget képeznek, amelyet számos aktív társadalmi, gazdasági és politikai tényező alakít folyamatosan. Bár e vizsgált mozgalmak konkrét ideológiái és céljai eltérőek lehetnek, közös bennük a nacionalizmus iránti elkötelezettség, valamint a liberális demokrácia és a multikulturalizmus ellenzése. A Dveri, az Obraz és a Dosta je bilo szélsőséges nézetek terjesztésében játszott szerepének megértése fontos lépés az e mozgalmak által támasztott kihívások kezelésében és a szerb politikában és társadalomban gyakorolt befolyásuk elleni stratégiák kidolgozásában.

Irodalomjegyzék

- BEGO, F. (2021): Serbia. In: MULHALL, J. – KHAN-RUF, S. eds. *State of hate. Far-right extremism in Europe*. Hope not Hate, Amadeu Antonio Foundation and Expo Foundation, pp. 107–111. <https://www.amadeu-antonio-stiftung.de/wp-content/uploads/2021/02/ESOH-LOCKED-FINAL.pdf>
- BIEBER, F. (2003): The Serbian Opposition and Civil Society: Roots of the Delayed Transition in Serbia. *International Journal of Politics, Culture, and Society* 17, pp. 73–90. doi: 10.1023/A:1025388926816
- BIEBER, F. (2018): The Rise (and Fall) of Balkan Stabilitocracies. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development* 10, pp. 176–185.
- BRENTIN, D. – PAVASOVIĆ-TROŠT, T. (2016): Populism from Below in the Balkans. *Contemporary Southeastern Europe* 3 (2), pp. 1–16. <https://unipub.uni-graz.at/download/pdf/1617285.pdf> (Letöltve 2023. 08. 30.).
- BULJUBAŠIĆ, M. – HOLÁ, B. (2021): Historical trauma: How can the intergenerational transmission of collective traumas contribute to (group) radicalisation? *Atlantic Initiative*. <https://atlanticinitiative.org/wp-content/uploads/2021/10/Policy-Paper-Br.-2-ENG.pdf>

- ĆIRIĆ, M. (2008): Serbian march 2008. <https://pescanik.net/serbian-march-2008/> (Letöltve 2023. 08. 30.).
- FORRÓ, L. – CVETKOVIĆ, S. (2022): The Birth of Modern Serbia (1804–2004): Integration, Concepts, Ideas, and Great Powers. In: *The Development of European and Regional Integration Theories in Central European Countries*. Central European Academic Publishing, Miskolc – Budapest, pp. 113–135.
- GOATI, V. (2001): *Izbori u SRJ od 1990. do 1998: volja građana ili izborna manipulacija*. Dodatak: Izbori 2000. CESID, Belgrade.
- IGNJATIJEVIĆ, M. – ELEK, B. – PAVLOVIĆ, M. (2020): *Naoružavanjem protiv bele kuge, kriminala i korupcije – stavovi građana o bezbednosti* [Arming against the White Plague, Crime, and Corruption – Citizens' Attitudes towards Security]. Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- JOVANOVIĆ, S. M. (2018): The Dveri Movement Through a Discursive Lens: Serbia's Contemporary Right-Wing Nationalism. *Comparative Southeast European Studies* 66 (4), pp. 481–502. doi: 10.1515/soeu-2018-0038
- JOVANOVIĆ, V. (2018): Informal allies on a common mission: The Serbian state and the Orthodox church in recent nation-building processes. *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 17 (51), pp. 38–52.
- KELLY, L. (2019): Overview of research on far-right extremism in the Western Balkans. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5d309f7aed915d2fe9ea6aec/620_Western_Balkans_far_Right.pdf
- KISIĆ, I. ed. (2020): *Desni Ekstremizam U Srbiji*. Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd.
- KNEŽEVIĆ-PREDIĆ, V. ed. (2015): *Politički Identitet Srbije u Globalnom i Regionalnom Kontekstu*. [Title translated into English: Political Identity of Serbia in the Global and Regional Context]. Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka.
- MALESEVIC, S. – TROST-PAVASOVIC, T. (2018): Nation-States and Nationalism. In: RITZER, G. eds. *Wiley Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Wiley Blackwell.
- ÖRDÖGH, T. (2016): Nacionalizmus és patriotizmus Szerbiában. In: KIS A. szerk. Kis népeskönyv. Europa Varietas Institute, Budapest, pp. 169–209.
- PERRY, V. ed. (2019): *Extremism and Violent Extremism in Serbia: 21st Century Manifestations of an Historical Challenge*. Ibidem Press – Columbia University Press.
- PEŠIĆ, J. – PETROVIĆ, J. (2020): The Role and the Positioning of the Left in Serbia's "One of Five Million" Protests. *Balkanologie* 15 (2).
- PETROVIĆ, J. – STANOJEVIC, D. (2020). Political Activism in Serbia. *Südosteuropa* 68, pp. 365–385. doi:10.1515/soeu-2020-0027
- PETSINIS, V. (2019): *National Identity in Serbia: The Vojvodina and a Multi-Ethnic Community in the Balkans*. I. B. Tauris & Bloomsbury Academic, London.
- RINGEL, F. – RAJKOVIĆ, I. – ŠKOKIĆ, T. – POTKONJAK, S. – GREENBERG, J. – PETROVIĆ-ŠTEGER, M. (2020): On the Side of Predictable: Visioning the Future in Serbia. *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* 50 (43), pp. 3–67. doi: 10.15378/1848-9540.2020.43.01

- SREMAC, S. – KNEZEVIĆ, N. – PANTELIC, B. eds. (2014): *Religija, odgovornost i tranziciona pravda* [Religion, Responsibility and Transitional Justice]. CIRPD.
- STAKIĆ, I. (2013). *Odnos Srbije prema ekstremno desničarskim organizacijama*. Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd.
- STOJIC, M. (2017). Between Core and Peripheral Politics: Opposing the EU in the Western Balkans. *Europe-Asia Studies* 69, pp. 728–753.
- TAJFEL, H. – TURNER, J. C. (2004): The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In: JOST, J. T. – SIDANIUS, J. eds. *Political psychology: Key readings*. Psychology Press, pp. 276–293. [doi: 10.4324/9780203505984-16](https://doi.org/10.4324/9780203505984-16)
- TANJEVIĆ, N. (2019): Prevention of torture of persons deprived of liberty in Serbia: the State of affairs and challenges. *Temida*. [doi: 10.2298/TEM1901079T](https://doi.org/10.2298/TEM1901079T)
- TOURNOIS, L. (2021). The Ideological Recomposition of Political Elites in Serbia since 2012. *Politics in Central Europe*. <https://doi.org/10.2478/pce-2021-0025>
- VARGAS-SALFATE, S. – PAEZ, D. – LIU, J. H. – PRATTO, F. – GIL DE ZÚÑIGA, H. (2018): A Comparison of Social Dominance Theory and System Justification: The Role of Social Status in 19 Nations. *Personality and Social Psychology Bulletin* 44 (7), pp. 1060–1076. [doi: 10.1177/0146167218757455](https://doi.org/10.1177/0146167218757455)
- VASILJEVIĆ, J. (2012): Imagining and managing the nation: tracing citizenship policies in Serbia. *Citizenship Studies*. [doi: 10.1080/13621025.2012.683162](https://doi.org/10.1080/13621025.2012.683162)
- VASILJEVIĆ, J. (2021): Solidarity Reasoning and Citizenship Agendas: From Socialist Yugoslavia to Neoliberal Serbia. *East European Politics and Societies*, 35 (2), pp. 271–292. [doi: 10.1177/0888325420923023](https://doi.org/10.1177/0888325420923023)
- VLADISAVLJEVIĆ, N. – KRSTIĆ, A. (2022): Competitive Authoritarianism and Populism in Serbia Under Vučić in Political Cartoons. *Europe-Asia Studies*. Advance online publication. [doi: 10.1080/09668136.2022.2149700](https://doi.org/10.1080/09668136.2022.2149700)
- VUKSANOVIC, V. (2021). *Systemic Pressures, Party Politics and Foreign Policy: Serbia Between Russia and the West, 2008–2020*. Doctoral dissertation. The London School of Economics and Political Science.

Online források

- GG DVERI SOMBOR (2012): *Izjava vezana za autonomiju Vojvodine*. <https://www.soinfo.org/forumi/tema/9240/dveri-rusenje-mita-o-nedodirljivosti-vojvodine/> (Letöltve: 2023. 08. 30.).
- GOVERNMENT OF SERBIA (2021): *Akcioni plan za sprovođenje Strategije za stvaranje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva za period 2021–2025*. <https://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/651460/ap-strategije-za-stvaranje-podsticajnog-okruzenja-za-razvoj-civilnog-drustva00159-cyr.zip/> (Letöltve: 2023. 08. 30.).

- GOVERNMENT OF SERBIA (2022): *Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za prevenciju i suzbijanje diskriminacije za period od 2022. do 2030. godine* [Action Plan for the Implementation of the National Strategy for Prevention and Combating Discrimination for the period 2022–2030].
https://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/654079/Akc_plan_2022-2023_strateg_prevenc_zast_od_diskriminacije_2022-2030_0161_cyr.zip/ (Letöltve: 2023. 08. 30.).
- HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS IN SERBIA (2020): *Transkripti sa konferencija: Šta blokira proces suočavanja u Srbiji* [Conference transcripts: What is blocking the process of facing the past in Serbia]. Biblioteka Svedočanstva, knjiga br. 40. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
<https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Svedocanstva%2040.pdf/> (Letöltve: 2023. 08. 30.).
- HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI (2022): *Uspon desnice: slučaj Srbija – Ekstremizam, terorizam, strani*.
<https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Uspon%20desnice%20-%20slucuj%20Srbija.pdf/> (Letöltve: 2023. 08. 30.).
- KLACAR, B. (2020). *Serbia's right-wing shift risks fuelling extremism*.
<https://balkaninsight.com/2020/08/04/serbias-right-wing-shift-risks-fuelling-extremism/> (Letöltve: 2023. 08. 30.).
- KOMARČEVIĆ, D. (2020): *Desničarska organizacija Obraz zaobišla ustavnu zabranu. Slobodna Evropa*.
<https://www.slobodnaevropa.org/a/desnicarska-organizacija-obraz-zabrana-ustav-srbije/30646117.html> (Letöltve: 2023. 08. 30.).
- REPUBLIC ELECTORAL COMMISSION OF SERBIA (2020): *Final Results of Elections for Members of Parliament Held on June 21, 2020*. <http://www.rik.parlament.gov.rs/doc/finalni-rezultati-izbora-za-narodne-poslanike-odrzanih-21-juna-2020-godine/?lang=en> (Letöltve: 2023. 08. 30.).

Web-oldalak

DVERI: <https://dveri.rs/>

OBRAZ: <http://obraz.org.rs/>

SRPSKA NAPREDNA STRANKA (SNS): <https://sns.org.rs/>

DEMOKRATSKA STRANKA (DS): <https://www.demokratskastranka.rs/>

SOCIJALISTIČKA PARTIJA SRBIJE (SPS): <https://www.sps.org.rs/>

SRPSKI PATRIOTSKI SAVEZ (SPAS): <https://www.spasuraj.rs/>

POKRET SLOBODNIH GRAĐANA (PSG): <https://www.slobodni.rs/>

STRANKA SLOBODE I PRAVDE (SSP): <https://strankasip.rs/>

POKRET DOSTA JE BILO (DJB): <https://dostajebilo.rs/>

NARODNA STRANKA (NS): <https://narodnastranka.rs/>

DEMOKRATSKA STRANKA SRBIJE (DSS): <http://www.dss.rs/>

MINISTARSTVO UNUTRASNJIH POSLOVA (MUP):

<http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/dokumenti/Strategije>